

EUSKARA DAKARREN XVII. MENDEKO LIBURU BAT MEXICON

Donostia, 1979-XI-30

J. A. Arana Martija

Gernikako MARIJESIEN estudio bat gertatzen nebile la, orain hamabost bat urte, Mitxelenaren "Textos arcaicos vascos" eskuratu nuen eta bertan, 138. orrialdean, ustegabe ko koplak aurkitu nituen, hots, Gernikan abestuten diren bezalakoak 1691. urtean argitara emanak: "Coplas a la Encarnación y Nacimiento de Nuestro Señor Iesu Christo" Koldo Mitxelenak emandako arrastoari jarraituz, "Euskalerrria" aldizkarian Julien Vinsonek argitara emandako idazlan batera jo nuen eta han zeuden berriak ere nere estudiorak hartu nituen. "Un vieux texte basque du XVIIe siècle" zen Vinsonen lanaren izenburua. Joseph Lezamiz apaizak Mexicon argitara emandako liburu baten berriak ematen zizkigu Vinsonek: VIDA DEL APOSTOL SANTIAGO EL MAYOR (eta bar) zen 1699 an Lezamizek Mexicon, Maria de Benavidesekin irarkolan ateratako liburu honen titulu eta mamia. Liburu hau oso bakana zela 1888 an zion Vinsonek eta esku artea erabili ondoren, erosi gabe, azterketa bat egin zuen ordua Vinson bibliografoak.

Hiru zatitan bananduta zegoen liburua:

1. Santiagoren bizitza, 47 kapitulutan
2. Espainiako aintzinako gauza zaharrak eta bikaintasunak, 21 kapitulutan
3. Bizkaiko gauza zaharrak eta bikaintasunak, berezik baina Bizkaia Euskalerra bezala hartuaz. 27 kapitulu dit hirugarren zati honek.

Eta azken kapitulu honen ondoren, eranskin gisan, lehe aipatutako koplak ematen dizkigu Lezamizek, beste libur

arraro batetik hartuak, hau da, Nicolás de Zubiak Donostian, Pedro de Huarteren inprimategian 1691 an argitaratutako DOCTRINA CHRISTIANA EN BASCUENCE liburuxkan azaltzen zirenak. Kopletatik aparte, katekima horren textua ere ematen zigen Lezamizek eta Lezamizetik hartuta Vinsonek. Baina Mitxelenak koplak baino ez zizkigun eman bere "Textos arcaicos vascos" en.

Gero Vinsonek, berriz, bere "Essai d'une Bibliographie de la Langue Basque" deritxon liburu mardulean, 1891 an Lezamizen liburuaren berri ematen zigen baina euskal textoaren transkriporik gabe. Bibliografi horretan ematen zigen, baita ere, Zubiaren liburuaren berri, baina Lezamizen aipamena arakatuz.

Dena dela, Lezamizen liburua esku artean erabili zuen Vinsonek, nahiz eta erosi ez, eta Zubiaren liburua ez zuela ezagutzen zion Vinsonek: "Je ne connais ce volume que par la reproduction qui en est faite dans l'ouvrage suivan" hots, Lezamizena. Lezamizena, bada, nun edo nun bazegoen, baina Zubiarena inundik ere ez zen agertzen.

Neri interesatzen zitzaidan kopen textoa estudiantzeko bi transkriporio neuzkan, Vinsonea eta Mitxelenarena, eta katekimako textu bat bakarra, Vinsonea. Koplak konparatuz, (eta aurretik datorren "Ave Maria"), Vinsonen textotik aldaketa batzu egin zituen Mitxelenak:

Vinson

eroizaco orduan
lunarren (sic)
irago dira

Mitxelena

eriozaco orduan
lurraren
igaro dira

eta ez nekien zein zen transkriporio ona, Lezamizen originala ez genuen ezagutzen eta.

Gutun pare bat egin nituen Mexicoko katedralera, hango apaiza izan zen Lezamiz eta. Ez nuen erantzunik hartu. Baina aurtengo Irailean Rikardo Badiola Mexicora joateko asmoz zebilera eta, eskatu nion hiriburuko Katedralera edo Nazioko Bibliotekara joatea Lezamizen liburu arraro hori bertan agertzen ote zen ikustera. Eta zorionez Badiola adiskideak esku artean eduki zuen liburua eta mikrofilmak lortu. Eta

orain originalean, ikusi dezakeguna da Vinsonek inprimatu zuen bezala,

eroizaco
lunarren
irago dira

agertzen direla. Baina katekima edo "Articulu Fedecoen explicacinoa" arloan, baditu Vinsonek berak hainbat eta hainbat hutsune:

Lezamiz

Humanidade Santeari
Gorpuçagaz
gutziz
iru personak diraz
bere adisquide
Salvatore
virtudez
Sabel santan
Trinidad ecoa
dagoçana
oneri
jaçi çan
erioceagaz
dagoala
eternoaren
egunean
ematen
idaraten
damuriagaz
ganea
dabela

Vinson

Humanidade Santuari
gorputçagaz
gustiz
iru persona dira
here adisquide
Salvadore
virtutez
sabel santuan
Trinidadecoa
dagozan
oni
jati çan
eriocagaz
dagoula
eternoare
egunea
ematea
idazaten
desmuriagaz
gañean
dahela

eta holako beste okertxo batzu ere.

Baina Lezamizetik Vinsonera hainbat aldaketa ikusi ondoren, eta Vinsonetik Mitxelenara ere batzuren batzu, fidegarri ote da Lezamizek Zubiarengandik egindako transkripzioa? Zubiaren liburua non edo non agertu arte ez dugu hau argituko.

II

Nortzu ziren Zubia eta Lezamiz? Gure literatur arloan oso ezezagunak diren idazle hauen berri labur bat ematera noakizue, jaunak. Iturri hauetan aurkitu dut zeozer:

1 *Julien Vinsonek* berak bere lanetan dakarrena

2. *Pedro Garmendiak* eman zigun zeozer bere "Índice por orden alfabético de Escritores Vizcainos antiguos y modernos" (*El Correo Español-El Pueblo Vasco* 1944-1945).

3. *Damaso Maria Bernaolak* "Curiosidades bascongadas. Noticias del licenciado D. José de Lezamiz y de algunos otros autores catequistas en dialecto vizcaino (*Euskalerría*, 1888, 2. seilebetekoan, 71/73 orrialdeetan).

Iturri hauetatik atera dezakeguna hau da:

NICOLAS ZUBIA ARAOZ Durangon jaio zen 1647.ean. Batxiler zelarik, 1676.ean Durangoko Uribarriko Andra Mariaren Apaiz Elkartean sartu zen. 1691.ean bere *Doctrina Christiana* Donostian argitara eman zuen, eta 1694. urteko Azaroaren 7 an hil zen Durangon bertan.

JOSE LEZAMIZ ere durangoarra zen, 1654.ean jaioa, hau da, Zubia baino zazpi urte gazteagoa. Mexicoko Katedralean apaiza zelarik, 1699.ean bere *vida del Apóstol Santiago* argitara eman zuen bertako irarkola batetan, hots, Maria Benavidesenean. Mexicon hil zen 1708.eko Abenduaren 23an, Gabon bezperan.

Biak durangoarrak izateak badu neretzat bere garrantzia. Marijesiak direla eta argi ikusi dezakeguna da XVII. mendearen erdirantz Durango aldean orain Gernikan abesten diren kopla berberak abesten zirela. Baina ez noa orain gai hau aztertzen, estudio luzeago bat merezi du eta. *Dantzariak* aldizkarian ari naiz estudio hori argitaratzen.

✠ COPLAS ✠
 A LA ENCARNACION, Y NACIMIENTO
 * * de Nuestro Señor Iesu Christo. * *

GAu on Sanctu onetan
 launaren iaiacean
 pozgarugaitean
 gustiociotzean.

Ne garrez dago art
 aibat urtean;
 Iauna iaifizaitetz
 ceruetarean.

Aita Adam eguinzan
 lunaren ganean,
 becatu eguinetan
 iaufizantzean.

Doncella ederbatec
 Belengo errian
 seña Iesu Christo
 dauco sabelean.

Limboan egoan
 bost mila urtean;
 Iauna iaifizaitetz
 ceruetarean.

Eguzqui Diuinala
 gauerdibatean
 etortizan lurrera
 guizonen soñean.

* * Coloquio entre los Pastores. * *

1. Machiniquito
 cerdio Cheru?
 atzoric ona.
 ce barri dogu?

2. Barridoguce,
 Angueru mila
 gure menditic
 iragodira.

ARTICULU FEDECOEN

✠ Explicacinoa. ✠

*Fedeco. Articuluat, diraz amalau; leleengo gazpirac, pertene-
necietan jacaz. Inuaren Divinidadari; beste gazpirac
pertenecietan jacaz. Ghriscen Humanidade Santeari.*

DIVINIDEARI

pertenecietan jaca/anaç. diraz onecc.

Leleengoa sinistu laungolcobaten. gaztiz poderossoagan.

Confessorea. C Einbat laungoico diraz?

Penitentea. C Bat launa.

C. Da laungoicoa gorpuçagaz eguina?

P. Ez launa; ez dauco laungoicoac gorpuçie.

C. Cerda laungoicoa?

P. Corpuzbaco Espiritubat. gauça aen admireraco, cein ecin pensaduleian nolangoadan; launbat fin bagarie poderosa Santua. Sabioa, perfeccinoa guztien jabta, da gauça guztien sua eta principia.

C. Nolanda laungoicoa guztiz poderossoa?

P. Bere vorondareagaz eguiten dabelaco gura dabenguztia.

2. *Bigarrena sinistu dala Aitea.*

3. *Irugarrena sinistu, dala Semea.*

4. *Laugarrena sinistu, dala Espiritu Santua.*

C. Ceinda Tunidade Santissima?

P. laungoicoa hera, Aitea, Semea, da Espiritu Santua; iru per-
persona, da laungoicoa eguiazcobat.

C. Aitea laungoicoa da?

P. Bai launa.

C. Semea laungoicoa da?

P. Bai launa.

C. Espiritu Santua laungoicoa da?

P. Bai launa.

C. Diraz iru personac, iru laungoico?

III

Bibliografia aldetik ere irazkin labur bat egitera noa nere txostena amaitzeko.

Zubiaren liburu ezezaguna 1691.ean eman zuen argitara Donostiako Pedro de Huartek. 1685 an inprimatu zuen Pedro de Huartek bere lehenengo liburua; bera baino lehenago, eta 1678 an hasi eta, beste Martin Huarte bat Donostiako irarkari bait zen. 1677 an Martin Huartek argitara eman zuen Luzuriagaren liburu bat *Avisos para el alma*. Eta gero, Pedro de Huartek, 1690.ean, Zubiaren liburua baino urte bete lehenago, Luzuriagaren *Paraninfo Celeste*, argitalpen bitan, inprimatu zuen. Bietatik lehenengoa, marrazki baliozkoa dakarrena, "único y singular" zela zion Juan Ruiz de Larrínagak.

Zergatik aipatu dudan Luzuriagaren liburu bakan hau? Mexicon egin zelako lehenengo argitalpena 1686.ean, Calderon alargunaren irarkolan eta gero, lau urte beranduago, Pedro de Huartek argitalpen bi Donostian egin zituelako, 1690.ean eta Madrilen, urte berean beste argitalpen bat Juan Garcia Infanzonen inprimategian. Mexicotik etorri zen bada Pedro de Huarteren moldategira Luzuriagaren "Paraninfo Celeste".

Alderantziz, Pedro de Huarteren irarkolatik joan zen Zubiaren *Doctrina Christiana en Bascuence* Mexicora Lezamizen eskutik.

Eta Lezamizen liburu hau da orain arte gure Biblioteketan ezezaguna eta orain mikrofilm bitartez Azkue Bibliotekan daukaguna.

Hau zen esan nahi nuena eta aski da. Eskerrik asko.